

wetswijziging van 1848 en de herziening van het Algemeen Reglement van de Nederlandse Hervormde Kerk. Ik las toen het *Verslag aan de Hervormde Gemeente van de bijeenkomst te Amsterdam op 18 Augustus 1848*, dat in het *Bijblad* van het door Heldring uitgegeven maandschrift *De Vereeniging: Christelijke Stemmen* (VCS) was uitgekomen.⁴ De Odeonvergadering was, zo werd mij duidelijk, in meer dan één opzicht een tegensynode. Ze verschilde niet alleen in omvang van de toen nog geen twintig leden tellende Haagse hervormde synode, maar ook in karakter, onder meer vanwege het feit dat hier geen predikanten, maar ‘gewone’ gemeentelieden de dienst uitmaakten.⁵ Toen ik een kleine vijftien jaar later de in het *Verslag* afgedrukte presentielijst opnieuw doornam, raakte ik nog meer onder de indruk van hetgeen die 18^e augustus 1848 in Odeon had plaatsgevonden. Dankzij eigen onderzoek naar de bevindelijk-gereformeerde Amsterdamse uitgever J.H. den Ouden sr.,⁶ maar niet minder dankzij een doctoraalscriptie van C. Korenhof over de Vrienden der Waarheid en publicaties van Cor Ofman en Annemarie Houkes over de Vereeniging ter Verbreiding der Waarheid, kon ik een aantal aanwezigen beter thuisbrengen.⁷ Odeon, zo bleek mij nu, werd weliswaar georganiseerd door een zevental mannen dat een universitaire opleiding had gevolgd, maar een groot deel – wellicht zelfs het merendeel – der aanwezigen behoorde tot de kring die door de afgescheiden uitgever J.A. Wormser in 1850 in een brief aan Groen werd omschreven als de ‘zeer groote schaar van geloovigen uit de middel- en lagere standen’.⁸ Vandaar mijn verzet tegen het door Balke beweerde en nu tevens de poging om de Odeonmannen, alsmede verwante groepen, beter in kaart te brengen.

De presentielijst van Odeon 1848: haar relevantie en beperkingen
Het is niet gewaagd om de presentielijst van de Odeonvergadering te gebruiken als een unieke indicator voor de sociale samenstelling van de Nederlandse Réveilbeweging. Deze bijeenkomst was immers de eerste – en achteraf gezien tevens laatste! – landelijke bijeenkomst van genoemde groep.⁹ De *Noodiging aan Leeraars, Opzieners en Leden der Nederlandsche Hervormde Kerk, tot eene zamenkomst ter beraadslaging over belangrijke aangelegenheden, zoowel den vorm als de leer betreffende* werd breed verspreid. Ze verscheen niet alleen in het julinummer van VCS, maar werd daarnaast door Capadose in overdruk toegezonden aan alle hervormde kerkenraden.¹⁰ De ‘Broeders’ die wilden komen werd vriendelijk gevraagd zich uiterlijk 11 augustus aan te melden bij een der leden van de voorbereidingscommissie of bij het Amsterdamse redactiekantoor van het maandblad. In de *Noodiging* werd geen vergaderruimte genoemd. Al snel moeten er zoveel aanmeldingen zijn

⁴ Ook zelfstandig: Amsterdam (H. Höveker) 1848. De presentielijst met verwante aantekeningen op p. 32-37.

⁵ J. Vree, ‘De herziening van het hervormde Algemeen Reglement (1846-1852)’ en “Publiciteit is bij de tegenwoordige staatsinstellingen een onmisbaar vereischte.” De rol van de pers in het debat over de toekomst van de Vaderlandse Kerk in de jaren rond 1848’, in: G.J. Schutte, J. Vree (red.), *Om de toekomst van het protestantse Nederland. De gevolgen van de grondwetsherziening van 1848 voor kerk, staat en maatschappij*, Zoetermeer 1998, 22-63, 191-227, m.n. 28-32, 199-201.

⁶ J. Vree, ‘J.H. den Ouden (1786-1864): uitgever van het vroege Réveil en de eerste hervormd-gereformeerden’, in: A.J. van den Berg e.a. (red.), *Het Réveil in druk*, Zoetermeer 1998, 19-28, 76-80.

⁷ C. Korenhof, *De Vrienden der Waarheid, van 1854 tot 1890* 1-11, Doctoraalscriptie Kerkgeschiedenis Vrije Universiteit, Januari 1978. Cor Ofman, *Het verhaal gaat verder. 150 Jaar ‘Vereeniging ter Verbreiding der Waarheid’*, Aalsmeer 1997. A. Houkes, ‘Réveil van het volk. De Vereeniging ter verbreiding der Waarheid’, *Documentatieblad voor de Nederlandse kerkgeschiedenis na 1800 (DNK)* 63 (dec. 2005), 68-86.

⁸ J.A. Wormser aan G. Groen van Prinsterer (verder